

Mgr Rafał Wrzeczionek
Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu

Sporządzenie aktu uzupełniającego jako element notarialnego postępowania spadkowego

1. Wprowadzenie

Ustawą z dnia 24 sierpnia 2007 r., o zmianie ustawy – Prawo o notariacie oraz niektórych innych ustaw¹, która obowiązuje od dnia 2 października 2008 r., ustawodawca postanowił m.in., iż „jeżeli w akcie poświadczenia dziedziczenia nie wskazano spadkobierców dziedziczących gospodarstwo rolne, notariusz sporządzi w tym przedmiocie akt uzupełniający (...)”². Z powyższego zapisu stanowiącego aktualnie treść przepisu art. 951 ustawy z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie³, wynika obowiązek spoczywający na notariuszu, a sprowadzający się do sporządzenia – w ściśle określonych przez ustawę okolicznościach – aktu uzupełniającego.

W myśl art. 95 pr. o not., do spadków otwartych po dniu 13 lutego 2001 r. nie stosuje się m.in. przepisu art. 951 pr. o not. Spadek otwiera się z chwilą śmierci spadkodawcy (art. 924 ustawy z dnia 23 kwietnia

¹ Dz.U. Nr 181, poz. 1287.

² Zaznaczyć należy, że norma wynikająca z tego przepisu odpowiada normie wynikającej z treści art. 677 § 3 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 43, poz. 296 ze zm.), w brzmieniu przed dniem 2 października 2008 r. – zmieniony art. 3 pkt 9 ustawy z dnia 24 sierpnia 2007 r., o zmianie ustawy – Prawo o notariacie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 181, poz. 1287).

³ Dz.U. z 2008 r. Nr 189, poz. 1158 (dalej: pr. o not.).

1964 r. – Kodeks cywilny⁴). Oznacza to, że notariusz może dokonać uzupełnienia wcześniej sporządzonego aktu poświadczenia dziedziczenia wyłącznie w sytuacji, gdy otwarcie spadku nastąpiło po dniu 13 lutego 2001 r. Data wskazana przez ustawodawcę w treści przywołanego przepisu jest dniem, z którym utraciły moc przepisy kodeksu cywilnego ustanawiające szczególny reżim dziedziczenia z ustawy spadku gospodarstwa rolnego, na podstawie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 30 stycznia 2001 r.⁵ Jak słusznie wskazywał Trybunał Konstytucyjny w uzasadnieniu do przywołanego powyżej wyroku – ze względu na zmianę systemową w Polsce w 1990 r., w znacznym stopniu zreformowano przepisy kodeksu cywilnego, m.in. odstępując od dotychczasowego podziału własności na społeczną, indywidualną i osobistą. Ustawodawca zniósł także wszelkie ograniczenia dotyczące wymagań stawianych nabywcy nieruchomości rolnej (posiadanie kwalifikacji rolniczych), norm obszarowych, a także wymagań, aby utworzone w następstwie podziału gospodarstwa rolnego zbywcy nowo utworzone gospodarstwo nabywcy było zdolne do towarowej produkcji rolnej. Przywrócona została również swoboda testamentowego rozrządzenia przez spadkodawcę należącym do spadku gospodarstwem rolnym. Ustawodawca utrzymał jednak ograniczenia co do dziedziczenia gospodarstwa rolnego z mocy ustawy. Przepisy te były pozostałością przepisów i norm z „poprzedniej epoki” ustrojowej, wyróżniając dwie części spadku: jedną stanowiącą zespół praw i obowiązków, które składają się na pojęcie gospodarstwa rolnego w prawie spadkowym, oraz drugą, która obejmuje pozostałe prawa i obowiązki spadkodawcy. Możliwość dziedziczenia ustawowego gospodarstwa rolnego była wówczas uzależniona od spełnienia przez spadkobierców określonych warunków, co w konsekwencji oznaczało, że krąg spadkobierców powołanych do dziedziczenia według zasad ogólnych mógł być różny od kręgu spadkobierców dziedziczących gospodarstwo rolne.

Ograniczenia dziedziczenia gospodarstw rolnych nie znajdowały uzasadnienia w świetle art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. Jak słusznie podkreślał Trybunał Konstytucyjny, omawianych ograniczeń nie można było przecież uzasadnić koniecznością zachowania bezpieczeństwa państwa lub

⁴ Dz.U. Nr 16, poz. 93 ze zm. (dalej: k.c.).

⁵ P 4/99 (Dz.U. Nr 11, poz. 91).

porządku publicznego, ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej. Ograniczeń tych nie można było także usprawiedliwić koniecznością ochrony praw osób trzecich. Nie można było w szczególności powoływać się w takiej sytuacji na ochronę praw osób trzecich, które spadkowe gospodarstwo prowadzili i dla których stanowiło ono podstawowe źródło utrzymania. Cel taki nie został osiągnięty przez przepisy szczególne o dziedziczeniu gospodarstw rolnych. Ustawodawca nie wprowadził bowiem zasady, że pierwszeństwo w prawie do dziedziczenia gospodarstwa przysługuje osobom, których praca na tym gospodarstwie stanowi źródło utrzymania. Wystarczy bowiem wykazanie się przygotowaniem zawodowym do prowadzenia produkcji rolnej, pracą przy produkcji rolnej na jakimkolwiek gospodarstwie, faktem pobierania nauki zawodu i to nawet jak najbardziej różnego od zawodu rolnika, faktem bycia małoletnim bądź trwale niezdolnym do pracy. Krąg osób uprawnionych do dziedziczenia gospodarstwa rolnego okazuje się kręgiem osób wyróżnionych „na dość przypadkowych kryteriach”.

Ocena unormowań szczególnych dotyczących dziedziczenia gospodarstwa rolnego wymagała uwzględnienia treści art. 23 Konstytucji RP. Z przepisu tego wynika, że chroniąc gospodarstwo rodzinne, ustawodawca nie może naruszać prawa własności, dziedziczenia i wolności działalności gospodarczej.

Zgodnie z treścią art. 1063 § 1 k.c., w brzmieniu obowiązującym przed zmianą dokonaną ustawą z 26 marca 1982 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz o uchyleniu ustawy o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych⁶: „jeżeli ani małżonek spadkodawcy, ani żaden z jego krewnych powołanych do dziedziczenia gospodarstwa rolnego nie odpowiada warunkom przewidzianym dla dziedziczenia gospodarstwa rolnego, gospodarstwo przypada Skarbowi Państwa jako spadkobiercy ustawowemu”. Niemożliwe jest uzasadnienie przepisu tej treści w obowiązującym porządku demokratycznego państwa prawnego, bezwzględnie chroniącego prawo własności i dziedziczenia, realizującego zasady sprawiedliwości społecznej. Oceny tej nie zmienił również fakt, że ustawodawca w art. 15 ustawy z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny⁷ zawarł regulację

⁶ Dz.U. Nr 11, poz. 81.

⁷ Dz.U. Nr 55, poz. 321.

uprawnijącą samoistnego posiadacza nieruchomości wchodzącej w skład gospodarstwa rolnego, które przed 6 kwietnia 1982 r. odziedziczył z ustawy Skarb Państwa po osobie będącej spadkodawcą tego posiadacza lub jego wstępnego, do żądania nieodpłatnego przeniesienia własności tej nieruchomości. Uprawnienie to było bowiem ograniczone do pewnego kręgu osób.

Uchwalając ustawę z dnia 24 sierpnia 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo o notariacie oraz niektórych innych ustaw⁸, ustawodawca zamierzał stworzyć czynność notarialną polegającą na sporządzeniu aktu uzupełniającego na podstawie art. 951 pr. o not. – podobnie zresztą jak czynności sporządzenia aktu poświadczenia dziedziczenia – wzorowanej na czynności sądowej polegającej na wydaniu przez sąd postanowienia uzupełniającego wcześniej wydane prawomocne postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku. Przed dniem 2 października 2008 r. istniała możliwość dokonywania uzupełnień prawomocnych postanowień o stwierdzeniu nabycia spadku, o czym świadczyło ówczesne brzmienie art. 677 § 3 k.p.c.⁹, którego treść *de facto* została przeniesiona do art. 951 pr. o not. i aktualnie obowiązuje w stosunku aktów poświadczenia dziedziczenia dotyczących wyłącznie spadków otwartych przed dniem 14 lutego 2001 r. Po raz pierwszy ustawodawca dał tak jednoznaczny wyraz zamiarowi zrównania czynności notarialnej oraz orzeczenia sądowego¹⁰.

W doktrynie – na gruncie równorzędnego wobec notarialnego, sądowego postępowania spadkowego – słusznie uzasadnia się istnienie instytucji uzupełnienia, twierdząc, że dotychczasowy przepis art. 677 k.p.c. statuował zasadę postępowania, w myśl której wymienienie spadkobierców dziedziczących spadek według zasad ogólnych i spadkobierców dziedziczących gospodarstwo rolne wchodzące w skład spadku powinno być zawarte w jednym postanowieniu o stwierdzeniu nabycia spadku¹¹,

⁸ Dz.U. Nr 181, poz. 1287.

⁹ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 43, poz. 296 ze zm.).

¹⁰ Opinia prawna do projektu ustawy o zmianie ustawy – Prawo o notariacie oraz niektórych innych ustaw (Druk Sejmowy nr 1651) sporządzona przez A. Oleszko, za pośrednictwem Biura Analiz Sejmowych dnia 29 maja 2007 r. (opublikowana: <http://orka.sejm.gov.pl/rexdomk5.nsf/Opwsdr?OpenForm&1651>)

¹¹ Uchwała SN z 2 kwietnia 1982 r., III CZP 8/82 (OSNC 1982, nr 10, poz. 142).

a ewentualne postanowienie stwierdzające zachowanie przez spadkobierców prawa dziedziczenia gospodarstwa rolnego stanowi część integralną orzeczenia o stwierdzeniu nabycia spadku¹². Zasada ta stanowi konsekwencję z kolei innej zasady, w myśl której stwierdzenie nabycia spadku powinno dotyczyć całego spadku, a ograniczenie się do stwierdzenia nabycia spadku względem części majątku spadkowego jest niedopuszczalne¹³.

Art. 677 § 3 k.p.c., w brzmieniu przed dniem 2 października 2008 r., był niewątpliwie normą wyjątkową, która zezwalała sądowi spadku na osobne orzekanie tylko o dziedziczeniu gospodarstwa rolnego, jeżeli z jakichkolwiek przyczyn sąd, wbrew obowiązкови wynikającemu z ówczesnego brzmienia art. 677 § 1 i 2 k.p.c., nie orzekł o dziedziczeniu gospodarstwa rolnego w treści postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku. Gdyby tego przepisu nie było, a sąd w prawomocnym postanowieniu o stwierdzeniu nabycia spadku nie orzekł o dziedziczeniu gospodarstwa rolnego, to poprawienie postanowienia mogłoby nastąpić jedynie w drodze wznowienia postępowania, jeżeli w konkretnym przypadku istniałyby podstawy wznowienia, albo w drodze rewizji nadzwyczajnej¹⁴.

Słusznie, zdaniem T. Erecińskiego¹⁵, wywodzi Sąd Najwyższy¹⁶, że każdym postanowieniem o stwierdzeniu nabycia spadku sąd obejmuje cały spadek oraz wszystkich spadkobierców, w związku z czym wydanie postanowienia częściowego w odniesieniu do części majątku spadkowego albo tylko w stosunku do niektórych spadkobierców jest niedopuszczalne.

2. Przesłanki ujęcia uzupełnienia jako etapu poświadczenia dziedziczenia

Niejednolita interpretacja pojęcia czynności notarialnej na gruncie prawa o notariacie pozwala na analizę pewnej grupy tych czynności w sposób odmienny aniżeli w ujęciu samodzielnej czynności notarialnej. Przykładem

¹² Wyrok SN z 21 października 1966 r., I CZ 116/66 (OSNC 1967, nr 2, poz. 41).

¹³ Uchwała SN z 02 kwietnia 1982 r., III CZP 8/82 (OSNC 1982, nr 10, poz. 142).

¹⁴ Uchwała SN z 26 lutego 1969 r., III CZP 136/68 (OSNC 1969, nr 7-8, poz. 132).

¹⁵ T. E r e c i ń s k i, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. III, red. T. Ereciński, Warszawa 2007, s. 325, nb. 4.

¹⁶ Postanowienie z 23 czerwca 1967 r., III CR 104/67 (OSNCP 1968, nr 2, poz. 24).

powyższego będzie choćby czynność notarialna przyjęcia na przechowanie uregulowana w treści przepisów art. 106-108 pr. o not., której swoistość determinuje czynnik czasu. Trwa ona od momentu przyjęcia na przechowanie (depozytu) aż do chwili wydania jego przedmiotu w określonym w protokole z przyjęcia na przechowanie (depozytu) czasie oraz wskazanej w tym dokumencie osobie (art. 107 pr. o not., art. 108 § 2 pr. o not.). Na tę tzw. „czynność ciągłą”, tj. trwającą przez określony czas, składają się trzy etapy. Pierwszym z nich jest czynność faktyczna – przyjęcie przez notariusza na przechowanie (przyjęcie depozytu), który zwieńczony zostaje sporządzone w myśl art. 107 oraz 108 § 2 pr. o not. protokołem notarialnym. Drugą fazę tej czynności stanowi czas, w którym przedmiot przechowania (przedmiot depozytu) pozostaje u notariusza. Jest to okres pomiędzy przyjęciem przedmiotu na przechowanie (bądź do depozytu) a jego wydaniem osobie uprawnionej. Ostatni – trzeci etap czynności przyjęcia na przechowanie (przyjęcia depozytu) pozostaje czynnością faktyczną polegającą na wydaniu przedmiotu depozytu, który potwierdzony zostaje pokwitowaniem sporządzonym w myśl art. 108 § 2 zd. 2 pr. o not. W praktyce funkcjonują dwa sposoby takiego pokwitowania. Jednym z nich jest dokonanie przez osobę odbierającą depozyt stosownego wpisu w księdze depozytowej na podstawie § 4 pkt 9 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 kwietnia 1991 r. w sprawie prowadzenia ksiąg notarialnych oraz przekazywania na przechowanie dokumentów sądom rejonowym¹⁷. Niekiedy w praktyce jako potwierdzenie zarówno faktu wydania przedmiotu przechowania, jak i depozytu, notariusz spisuje protokół z zachowaniem formy aktu notarialnego na podstawie art. 104 § 3 i § 4 pr. o not., pomimo iż ani w treści art. 107, ani w art. 108 pr. o not. ustawodawca nie wprowadził *ekspresis verbis* takiego obowiązku.

Podobnie jest w przypadku czynności notarialnej polegającej na doręczeniu oświadczenia regulowanej przepisami art. 102-103 pr. o not. Jej swoisty charakter polega na istnieniu kilku jej etapów. Pierwszym z nich jest czynność przyjęcia przez notariusza przedmiotu doręczenia – oświadczenia osoby żądającej doręczenia (art. 102 § 2 pr. o not.). Niewątpliwie, w sytuacji gdy żądający doręczenia wnosi ustnie do protokołu oświad-

¹⁷ Dz.U. Nr 33, poz. 147 ze zm.

czenie będące przedmiotem doręczenia – notariusz zobowiązany jest spisać protokół w formie aktu notarialnego na podstawie art. 102 § 2 w zw. z art. 104 § 3 i § 4 pr. o not. W pozostałych przypadkach, o których mowa w art. 102 § 2 pr. o not., również dopuszcza się możliwość spisania protokołu potwierdzającego fakt zakończenia pierwszego etapu czynności doręczenia oświadczenia. Kolejną zasadniczą fazę stanowi czynność faktyczna – doręczenie oświadczenia adresatowi (art. 102 § 3 pr. o not.; art. 102 § 6 pr. o not.; art. 103 pr. o not.), z której – w myśl art. 102 § 4 pr. o not. – notariusz spisuje protokół.

Powyżej określone zasadnicze etapy dokonywania czynności notarialnych obrazują swoisty ich charakter. Nie oznacza to jednocześnie, że powyżej wymienione poszczególne dokumenty (protokoły sporządzone przez notariusza w formie aktu notarialnego) składające się na inną czynność notarialną nie stanowią samodzielnych czynności notarialnych. Zauważyć również należy, iż zarówno przyjęcie na przechowanie, jak i doręczenie oświadczenia nie są przedmiotem samodzielnych wpisów do repertorium A prowadzonego w kancelarii notarialnej. Wspomniane protokoły potwierdzające jedynie uprzednio dokonane czynności faktyczne (przyjęcie oraz wydanie przedmiotu przechowania bądź depozytu; przyjęcie bądź doręczenie oświadczenia) wpisane są pod różnymi numerami repertorium A, stanowiąc samodzielne czynności notarialne.

Analiza czynności notarialnej polegającej na sporządzeniu przez notariusza aktu poświadczenia dziedziczenia, statuowana w art. 79 pkt 1a pr. o not., pozwala wyróżnić (podobnie jak w przypadku powyższych przykładów czynności notarialnych), kilka zasadniczych etapów jej dokonywania. Za takim sposobem jej ujmowania przemawia choćby fakt umiejscowienia szczegółowej (kompleksowej) regulacji tej czynności przez ustawodawcę w treści odrębnego fragmentu pr. o not. – rozdziału 3a „Akty poświadczenia dziedziczenia”, w którym zamieścił – podobnie jak w powyżej przytoczonych przykładach – procedurę notarialną jej dokonania. Wynika z niej, że notariusz nie ma możliwości sporządzenia dokumentu notarialnego – aktu poświadczenia dziedziczenia w sytuacji, gdy wcześniej nie został sporządzony protokół dziedziczenia (art. 95b pr. o not.). Zaś konieczność sporządzenia przez notariusza aktu uzupełniającego, w myśl art. 95l pr. o not., nie może nastąpić przed sporządzeniem aktu poświadczenia dziedziczenia, w treści którego nie wskazano spadkobierców

dziedziczących gospodarstwo role. Również założeniem samego ustawodawcy było stworzenie czynności notarialnej sporządzenia aktu poświadczenia dziedziczenia jako czynności dokonywanej poprzez realizację poszczególnych jej etapów¹⁸.

Nie bez znaczenia jest ponadto brak możliwości nie tylko dokonania wpisu, ale choćby zamieszczenia informacji, w rejestrze aktów poświadczenia dziedziczenia utworzonym w systemie informatycznym na podstawie art. 95i pr. o not., będącej wyrazem sporządzenia aktu uzupełniającego. W myśl art. 95h § 2 pr. o not. rejestr ten obejmuje jedynie:

- 1) numer wynikający z kolejności wpisu,
- 2) dzień, miesiąc i rok oraz godzinę i minutę dokonania wpisu,
- 3) dzień, miesiąc i rok oraz miejsce sporządzenia aktu poświadczenia dziedziczenia,
- 4) imię, nazwisko i siedzibę kancelarii notariusza, a jeśli akt poświadczenia dziedziczenia sporządził zastępca notariusza – nadto imię i nazwisko zastępcy,
- 5) imię i nazwisko spadkodawcy, imiona jego rodziców oraz jego numer PESEL,
- 6) datę i miejsce zgonu spadkodawcy oraz jego ostatnie miejsce zamieszkania.

Aktualnie nie istnieje więc możliwość zamieszczenia informacji o dokonanym uzupełnieniu danego aktu poświadczenia dziedziczenia, co świadczy na korzyść twierdzenia, że dokonanie czynności notarialnej polegającej na sporządzeniu aktu uzupełniającego stanowi jeden z etapów notarialnego poświadczenia dziedziczenia.

W związku z tym, że prawodawca *de facto* uniemożliwia dokonanie wpisu do rejestru aktów poświadczenia dziedziczenia prowadzonego w systemie elektronicznym informacji o sporządzonym akcie uzupełniającym – traktuje czynność uzupełnienia aktu analogicznie do instytucji uzupełnienia postanowienia o nabyciu spadku na gruncie postępowania cywilnego.

¹⁸ Uzasadnienie do projektu ustawy z dnia 24 sierpnia 2007 r., o zmianie ustawy – Prawo o notariacie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 181, poz. 1287) opublikowane: [http://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/53D03D59FCAFBCC7C12572C700559901/\\$file/1651-uzas.doc](http://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/53D03D59FCAFBCC7C12572C700559901/$file/1651-uzas.doc)

Zatem mając na uwadze powinność odpowiedniego stosowania do aktów poświadczenia dziedziczenia niektórych przepisów kodeksu postępowania cywilnego oraz treść art. 677 § 3 k.p.c. w brzmieniu przed dniem 2 października 2008 r. – w moim odczuciu – właściwe wydaje się utożsamianie instytucji sądowego uzupełnienia oraz aktu uzupełniającego akt poświadczenia dziedziczenia. Ustawodawca w art. 677 § 3 k.p.c. stanowiąc: „Jeśli w postanowieniu o stwierdzenie nabycia spadku nie orzeczono o dziedziczeniu gospodarstwa rolnego, sąd wyda w tym przedmiocie postanowienie uzupełniające, stosując odpowiednio przepisy niniejszego rozdziału” – tj. przepisy dotyczące stwierdzenia nabycia spadku. Treść cytowanego przepisu z dnia 2 października 2008 r. została przeniesiona do prawa o notariacie, stanowiąc (z koniecznymi zmianami) treść przepisu art. 95l pr. o not. W wyroku z dnia 21 października 1966 r.¹⁹, na gruncie ówczesnego brzmienia przepisu art. 677 § 3 k.p.c., Sąd Najwyższy stwierdził, że postanowienie uzupełniające jest częścią integralną postanowienia podstawowego. Wobec powyższego przyjąć można, iż akt uzupełniający sporządzony przez notariusza na podstawie art. 95l pr. o not. pozostaje integralną częścią dokumentu – aktu poświadczenia dziedziczenia. Powyższe jednocześnie oznacza, że wzajemnego stosunku tych dokumentów nie zmienia okoliczność, iż w ustawowo wskazanej sytuacji dokument, w którym zostają wskazane osoby powołane do dziedziczenia gospodarstwa rolnego, zostaje sporządzony w postaci samodzielnego uzupełnienia aktu poświadczenia dziedziczenia (art. 95l pr. o not.). Wynika to jedynie z bezwzględnie obowiązującego przepisu prawa, w myśl którego konieczne jest uzupełnienie wydanego wcześniej aktu poświadczenia dziedziczenia.

Innym aspektem potwierdzającym możliwość analizy czynności notarialnej polegającej na sporządzeniu aktu uzupełniającego jako jednego z etapów notarialnego poświadczenia dziedziczenia jest powinność dokonania przez notariusza adnotacji o jego sporządzeniu na dokumencie protokołu dziedziczenia spisane na podstawie art. 95b oraz art. 95c pr. o not.

Ścisły związek postanowienia uzupełniającego oraz postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku na gruncie postępowania sądowego pod-

¹⁹ I CZ 116/66, OSNC 1967, nr 2, poz. 41.

kreśla Marcin Uliasz²⁰, wyrażając twierdzenie, że w postanowieniu uzupełniającym powinna być zamieszczona wzmianka o jego związku z poprzednio wydanym postanowieniem.

Na gruncie prawa o notariacie konieczność taka wynika z egzegezy przepisu art. 95g w zw. z art. 95l pr. o not. Z uwagi na konieczność odpowiedniego stosowania przepisów rozdziału 3a – „Akty poświadczenia dziedziczenia” pr. o not. przy sporządzaniu aktu uzupełniającego, zastosowanie znajduje norma wynikająca z art. 95g pr. o not. z odpowiednią jej modyfikacją. Dopuszczalne są więc przynajmniej trzy możliwości zastosowania tego przepisu w sposób „odpowiedni”²¹:

a) na protokole dziedziczenia zamieszcza się adnotację o sporządzeniu aktu uzupełniającego,

b) na akcie poświadczenia dziedziczenia zamieszcza się adnotację o sporządzeniu aktu uzupełniającego,

c) na protokole dziedziczenia i akcie poświadczenia dziedziczenia zamieszcza się adnotację o sporządzeniu aktu uzupełniającego.

W doktrynie²² przyjmuje się, że adnotacja pełni funkcję urzędową, nie posiadając przy tym żadnej szczególnej formy narzuconej przez ustawodawcę. Jest krótką notatką służbową i stanowi rodzaj potwierdzenia, zaświadczając treść utrwalonej w adnotacji czynności. Jest skróconą i odformalizowaną formą pełniącą funkcję zastępczą w stosunku do protokołu²³.

Przez wzgląd na funkcjonalne ujęcie analizowanego przepisu, powyższe „odpowiednie” zastosowanie art. 95g pr. o not. zaprezentowane w pkt a i b wydaje się niewystarczające. Dzieje się tak przez wzgląd na fakt,

²⁰ M. Uliasz, *Kodeks postępowania cywilnego*, t. II: *Komentarze do artykułów 506-1217*, Warszawa 2007, s. 338.

²¹ Z uwagi na jego istotne znaczenie praktyczne wyłączam możliwość całkowitego niezastosowania w tym przypadku art. 95g pr. o not., która (co do zasady) jest jedną z dopuszczalnych możliwości interpretacyjnych przy odesłaniu ustawowym „odpowiedniego stosowania” przepisów.

²² K. Knopek, *Dokument w procesie cywilnym*, Poznań 1993, s. 106 oraz przywołana tam literatura.

²³ Ustawodawca nakłada na notariusza obowiązek dokonania adnotacji w sytuacjach związanych z rejestracją aktu poświadczenia dziedziczenia (art. 95f § 1 pkt 11; art. 95g; art. 95h § 4 pr. o not.).

iż co do zasady akt uzupełniający pełni funkcję uzupełniającą; przede wszystkim sporządzony akt poświadczenia dziedziczenia, a nie protokół dziedziczenia. Dał temu wyraz ustawodawca w treści art. 951 pr. o not., *expressis verbis* stanowiąc: „Jeżeli w akcie poświadczenia dziedziczenia nie wskazano (...)”. Uczynienie więc przez notariusza adnotacji o sporządzeniu aktu uzupełniającego wyłącznie na dokumencie protokołu dziedziczenia nie tylko pozostawałoby w sprzeczności z intencją prawodawcy, ale i mogłoby stanowić podstawę do postawienia zarzutu braku funkcjonalnego znaczenia przedmiotowej adnotacji, wszak nie widniałaby ona na dokumencie, którego w głównej mierze dotyczy – akcie poświadczenia dziedziczenia.

Zamieszczenie przedmiotowej adnotacji o sporządzonym akcie uzupełniającym wyłącznie na akcie poświadczenia dziedziczenia oznaczałoby, że sporządzając w późniejszym czasie, tj. po sporządzeniu aktu uzupełniającego, wypis aktu notarialnego takiego protokołu pozostawałby w sprzeczności z uzupełnionym wówczas aktem poświadczenia dziedziczenia, w zakresie jednego z obligatoryjnych elementów protokołu dziedziczenia, a mianowicie oświadczenia, czy w skład spadku wchodzi gospodarstwo rolne oraz który spośród spadkobierców powołanych do spadku z ustawy odpowiada warunkom przewidzianym do dziedziczenia gospodarstwa rolnego (art. 95c § 2 pkt 5 pr. o not.).

„Odpowiednie” zastosowanie przepisu art. 95g pr. o not. wobec aktu uzupełniającego oznacza konieczność dokonania jego egzegezy nie tylko w aspekcie językowym, ale i funkcjonalnym.

Brak adnotacji skutkowałby wewnętrzną niespójnością postępowania notarialnego w ujęciu *sensu largo*, zmierzającego, poprzez realizację poszczególnych etapów (spisanie protokołu dziedziczenia; ewentualne sporządzenie protokołu z otwarcia ogłoszenia testamentu), do sporządzenia dokumentu notarialnego wieńczącego to postępowanie – aktu poświadczenia dziedziczenia. Wobec powyższego – w moim odczuciu – wskazane jest zastosowanie trzeciej (d) z powyżej wyszczególnionych możliwych interpretacji „odpowiedniego” stosowania przepisu art. 95g pr. o not. Sugeruję zatem zamieszczenie adnotacji o sporządzeniu aktu uzupełniającego zarówno na dokumencie protokołu dziedziczenia, jak i na akcie poświadczenia dziedziczenia.

Można by jednak w tym miejscu zapytać o zasadność sygnalizowania na dokumencie protokołu dziedziczenia o sprzeczności jego treści z uzupełnionym już aktem poświadczenia dziedziczenia. W moim odczuciu, przez wzgląd na brak w treści spisanego protokołu jednego z jego elementów obligatoryjnych, wskazane byłoby zamieszczenie adnotacji o uzupełnieniu aktu poświadczenia dziedziczenia, bowiem uzupełnienie – choć nie bezpośrednio – dotyczy również przedmiotu tego protokołu. Nie bez znaczenia pozostaje fakt, że oświadczenia osób biorących udział w czynności spisania protokołu dziedziczenia, w tym również oświadczenia w zakresie gospodarstwa rolnego, składane są pod rygorem podkreślanym przez ustawodawcę w sposób szczególny przy tej czynności, a mianowicie – odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych oświadczeń (art. 95c § 1 pr. o not.), czego wyrazem pozostaje obligatoryjnie zamieszczona wzmianka poczyniona w myśl art. 95c § 2 pkt 8 pr. o not. Wskazuje to więc na szczególny walor tych oświadczeń. Podkreślić jednocześnie należy, iż nie chodzi przy tym o korygowanie wyłącznie treści protokołu dziedziczenia w zakresie oświadczenia, o którym mowa w art. 95c § 2 pkt 5 pr. o not.²⁴, bowiem (w moim przekonaniu) nie to było zamierzeniem ustawodawcy.

3. Konsekwencje ujęcia uzupełnienia jako etapu poświadczenia dziedziczenia

Powyżej zaprezentowane aspekty uzasadniające ujęcie czynności notarialnej polegającej na sporządzeniu aktu uzupełniającego w myśl art. 95l pr. o not., jako jednego z etapów czynności notarialnego poświadczenia dziedziczenia, determinują akceptację poniższych konsekwencji.

Jak słusznie twierdzi Aleksander Oleszko²⁵, notariusz nie może „zlecić” czy „przekazać” dokonania czynności notarialnej innemu notariuszowi. Ów zakaz uzasadnia fakt, że każdy z notariuszy obowiązany jest doko-

²⁴ Choćby w trybie spisania przez notariusza protokołu z oświadczeń stron na podstawie art. 104 § 3 pr. not., w zakresie uściślenia (sprostowania) treści protokołu dziedziczenia w tym przedmiocie, przy udziale wszystkich osób stawających do prostowanego protokołu dziedziczenia. (Uważam, że taka czynność jest możliwa wyłącznie w przypadku wyraźnej „woli stron” w zakresie sprostowania treści protokołu dziedziczenia).

²⁵ A. Oleszko, *Ustrój polskiego notariatu*, Kraków 1999, s. 225.

nywać czynności notarialnej względem każdego, kto o taką czynność do niego się zwróci. Autor wywodzi powyższe z art. 1 w zw. z art. 79 pr. o not. osobisty charakter świadczenia w postaci dokonania określonej czynności notarialnej przejawia się w tym, iż notariusz na tle przedstawionego mu przez stawających do czynności stanu faktycznego proponuje im wybór jednego z rodzajów czynności. Ponieważ interes stron pragnących dokonać czynności notarialnej może być zaspokojony w różny sposób, drogą wyboru dokonanego przez notariusza zgodnie z prawem i słusznym interesem stron, przeto osobisty charakter świadczenia notariusza jest oczywisty²⁶.

Skoro w myśl powyżej opisanej zasady, polegającej na konieczności zachowania tożsamości podmiotu dokonującego danej czynności notarialnej, a zatem również składających się na tę czynność poszczególnych jej etapów, należy konsekwentnie przyjąć, że obowiązek sporządzenia aktu uzupełniającego spoczywa na osobie notariusza – wcześniej sporządzającej dokument – akt poświadczenia dziedziczenia dotyczący danego spadkodawcy.

Porównując tę czynność do innej, zbliżonej swym charakterem czynności notarialnej – doręczenia oświadczenia – uważam, że za niedopuszczalne należy przyjąć jej dokonywanie częściowo przez innego notariusza. Sytuacja taka miałaby miejsce wówczas, gdyby np. jeden notariusz przyjął do protokołu ustnie składane przez żądającego doręczenia oświadczenie, będące przedmiotem doręczenia (art. 102 § 2 pr. o not.), podczas gdy inny notariusz – choćby wspólnie prowadzili kancelarię notarialną (np. jego współnik – partner) – fizycznie doręczyłby przedmiotowe oświadczenie jego adresatowi, spisując w następstwie dokonanej czynności faktycznej (doręczenia) odpowiedni protokół zgodnie z treścią art. 102 § 4 pr. o not. Powyższe uzasadnia również fakt, że jest to *de facto* czynność notarialna dokonywana poprzez realizację kilku etapów składających się łącznie na pojedynczą czynność notarialną – „doręczenie oświadczenia”. Jeśli ustawodawca dopuszczałby możliwość częściowego jej dokonania przez innego notariusza, z pewnością dałby temu wyraz wprost w treści stosownego przepisu ustawy, czego przykładem może być choćby art. 102 § 6 pr. o not. dopuszczający możliwość doręczenia

²⁶ Tamże, s. 224.

oświadczenia listem poleconym na wyraźne żądanie osoby żądającej doręczenia.

Przystępując do dokonywania czynności sporządzenia protokołu uzupełniającego, notariusz winien przywołać w pamięci fakty, które miały miejsce podczas wcześniej dokonywanych w tej sprawie czynności – przede wszystkim w trakcie sporządzania aktu poświadczenia dziedziczenia oraz protokołu dziedziczenia, poddając je ponownie szczegółowej analizie. Dotyczy to niezwykle istotnego elementu sporządzonych wcześniej wyżej wymienionych dokumentów urzędowych w zakresie nie tylko wskazania spadkobierców dziedziczących gospodarstwo rolne, ale również samego faktu istnienia takiego gospodarstwa w masie spadkowej. Podczas tych czynności mogłaby mieć miejsce wspólna dyskusja uczestników czynności z notariuszem w przedmiocie analizy poszczególnych nieruchomości wchodzących z skład masy spadkowej, jako spełniających bądź niespełniających warunków ich kwalifikacji jako gospodarstwa rolnego, co niekiedy może sprawiać w praktyce istotne trudności. Tego rodzaju wiadomości posiadać może jedynie notariusz dokonujący poświadczenia dziedziczenia na wszystkich etapach czynności notarialnej. Wówczas notariusz dokona konfrontacji rozważań i wniosków poczynionych w poprzednich etapach tej czynności, w których osobiście uczestniczył, oraz wyjaśnień przedstawianych mu przez uczestników w momencie żądania sporządzenia aktu uzupełniającego. W tej sytuacji aktualizuje się obowiązek wynikający z treści art. 80 § 2 i § 3 pr. o not. Notariusz obowiązany jest wówczas udzielić niezbędnych wyjaśnień, dokonując wykładni obowiązujących przepisów prawa w zakresie gospodarstw rolnych, przedstawić ewentualne wątpliwości interpretacyjne, wreszcie zasugerować optymalne dla uczestników rozwiązanie w sprawie, czuwając przy tym nad zabezpieczeniem praw i słuszych interesów osób, dla których dana czynność może powodować skutki prawne.

Moim zdaniem powyższe, przy uwzględnieniu wspomnianego osobistego charakteru dokonania przez notariusza określonej czynności notarialnej, wyklucza jednocześnie możliwość sporządzenia aktu uzupełniającego przez asesora notarialnego czy emerytowanego notariusza zastępującego w czasie, w którym zwrócono się o jego sporządzenie, notariusza dokonującego wcześniejszych etapów poświadczenia dziedziczenia dotyczącego tego spadkodawcy. Przeciwny wniosek przede wszystkim stanowiłaby

zaprzeczenie ujęcia notarialnego poświadczenia dziedziczenia jako jednolitej czynności notarialnej, na którą składają się poszczególne jej etapy, tym samym pozostając w sprzeczności z prowadzonym w tej części wywo-
dem.

Sporządzenie przez notariusza aktu uzupełniającego jako końcowego etapu notarialnego poświadczenia dziedziczenia może być traktowane w zależności od okoliczności bądź jako etap o charakterze fakultatywnym, bądź obligatoryjnym. Charakter fakultatywny tegoż etapu znajduje swój wyraz w tym, że konieczność dokonania uzupełnienia aktu poświadczenia dziedziczenia aktualizuje się przy zaistnieniu przesłanki określonej w treści art. 951 pr. o not., a więc wyłącznie wtedy, gdy w treści aktu poświadczenia dziedziczenia nie wskazano spadkobierców dziedziczących gospodarstwo rolne. Zaś o obligatoryjności tego etapu można – w moim odczuciu – mówić jedynie przy braku wskazania w treści aktu poświadczenia dziedziczenia spadkobierców dziedziczących gospodarstwo rolne przy jednoczesnej zgodnej prośbie wszystkich uczestników tej czynności. Przy zaistnieniu takich okoliczności ów konieczny etap zwieńczony zostanie sporządzeniem przez notariusza wcześniej sporządzającego akt poświadczenia dziedziczenia aktu uzupełniającego.

Jedną z konsekwencji przyjętego w tej części ujęcia czynności notarialnej sporządzenia aktu uzupełniającego jako jednego z etapów składających się na dokonanie notarialnego poświadczenia dziedziczenia jest problematyka sposobu sporządzania wypisów tego dokumentu. W myśl art. 951 pr. o not., sporządzając akt uzupełniający, notariusz winien w sposób odpowiedni stosować przepisy rozdziału 3a – „Akty poświadczenia dziedziczenia” pr. o not. Wobec tego zastosowanie z uwzględnieniem stosownej modyfikacji znajdzie art. 95n § 1 pr. o not., co oznacza, że do aktu uzupełniającego stosuje się odpowiednio przepisy rozdziału 9 – „Wypisy, odpisy i wyciągi oraz przechowywanie aktów notarialnych” pr. o not. Zatem po sporządzeniu aktu uzupełniającego notariusz wyda jego wypis, który w myśl art. 109 pr. o not. ma moc prawną oryginału.

Jak słusznie zauważa A. Oleszko²⁷, czynność ta nie jest determinowana przedstawionym przez klienta stanem faktycznym i jego żądaniem dokonania przez notariusza tej właśnie czynności. Czynność notariusza nie

²⁷ Tamże, s. 224.

wymaga wówczas zaufania osobistego klienta, bowiem notariusz nie dokonuje żadnego wyboru sporządzanej czynności notarialnej. Zatem dokonać jej może każdy notariusz prowadzący kancelarię jako spółkę cywilną lub jawną (art. 4 § 3 pr. o not.) czy upoważniony zastępca notariusza w osobie asesora notarialnego bądź emerytowanego notariusza, a nie wyłącznie notariusz, do którego zwrócił się klient z takim żądaniem.

Nasuwa się w tym miejscu istotne dla praktyki pytanie: czy notariusz, sporządzając wypis aktu poświadczenia dziedziczenia po jego uzupełnieniu w myśl art. 95l pr. o not., winien uwzględnić w jego treści również informację o jego uzupełnieniu? A może powinien on ujednoclić treść aktu poświadczenia dziedziczenia, uwzględniając w niej brakujące oświadczenia uczestników czynności w zakresie spadkobierców dziedziczących gospodarstwo rolne? Analogiczne pytania kreują się w aspekcie sporządzania wypisu protokołu dziedziczenia.

W moim odczuciu konsekwencją przyjęcia wcześniej prezentowanej przeze mnie sugestii, w myśl której dla zapewnienia wewnętrznej spójności całokształtu notarialnego poświadczenia dziedziczenia składającego się z poszczególnych etapów (spisanie protokołu dziedziczenia; ewentualne sporządzenie protokołu z otwarcia ogłoszenia testamentu, sporządzenie dokumentu notarialnego wieńczącego postępowanie zasadnicze – aktu poświadczenia dziedziczenia) jest konieczne zamieszczenie adnotacji o sporządzeniu aktu uzupełniającego zarówno na dokumencie protokołu dziedziczenia, jak i na akcie poświadczenia dziedziczenia. Powyższe odnosi się nie tylko do oryginałów wspomnianych dokumentów, lecz również do każdorazowo sporządzanych ich wypisów. W myśl bowiem art. 110 § 3 zd. 2 pr. o not., skoro wypis jest dosłownym powtórzeniem oryginału, na którym w myśl art. 95g w zw. z art. 95l pr. o not. widnieje adnotacja – obowiązkiem notariusza jest uwzględnić jej treść na każdorazowo sporządzanym wypisie zarówno dokumentu protokołu dziedziczenia, jak i aktu poświadczenia dziedziczenia. Jest to w moim przekonaniu naturalną konsekwencją zamieszczenia adnotacji na oryginałach tych dokumentów notarialnych.

Zasadność powyższych wątpliwości kreuje również treść art. 109a pr. o not., umiejscowionego w rozdziale dotyczącym m.in. sporządzania wypisów, z którego *ekspresis verbis* wynika, że „wypisy aktu notarialnego sprostowanego protokołem zgodnie z art. 80 § 4 wydaje się z uwzględ-

nieniem treści sprostowania”. Jak należy więc interpretować ów przepis? Czy „odpowiednie” stosowanie przepisu art. 109a pr. o not. w tej sytuacji powinno zmierzać w kierunku niestosowania powyżej przytoczonego przepisu?

Decydujące znaczenie przy egzegezie powyższego przepisu odgrywa aspekt funkcjonalny. Niewątpliwie zawarcie przez strony aneksu do umowy (np. umowy przedwstępnej sprzedaży sporządzonej w formie aktu notarialnego), który jedynie modyfikuje trwający stosunek prawny pomiędzy tymi samymi stronami, zmieniającymi jedynie pewne jej aspekty (co do zasady nie mające wpływu na jej byt) – nie powoduje istnienia obowiązku notariusza sporządzającego wypis aktu notarialnego umowy uwzględnienia w jego treści zawartych przez strony aneksów. Niekiedy byłoby to po prostu niemożliwe do wykonania z uwagi na to, że nie istnieje obowiązek kontynuowania stosunków prawnych zainicjowanych u notariusza wyłącznie u niego, a strony mogą zawrzeć aneks u innego notariusza (np. w zakresie zmiany terminu do zawarcia przyrzeczonej umowy sprzedaży). Podkreślić należy, że zasada „jednolitości tożsamości podmiotu” dokonującego danej czynności dotyczy wyłącznie czynności notarialnej, a nie czynności prawnej (objętej formą aktu notarialnego).

Zatem sytuacji tej nie sposób porównywać do czynności notarialnej statutowanej przepisami prawa o notariacie, składającej się z kilku etapów jej dokonania. Zbliżoną jedynie czynnością notarialną (oczywiście nietożsąmą) może być ewentualnie czynność sporządzenia przez notariusza protokołu prostującego w myśl art. 80 § 4 pr. o not., z uwagi na fakt, że zarówno w drodze uzupełnienia, jak i sprostowania, następuje usunięcie pewnych „niedokładności” zaistniałych w treści dokumentu notarialnego.

Wobec powyższego uważam, że jedynie na wyraźne żądanie stron (art. 1 § 1 pr. o not.) dopuszczalne jest sporządzenie przez notariusza wypisu aktu poświadczenia dziedziczenia²⁸, z uwzględnieniem treści uzupełnienia dokonanego wcześniej sporządzonym aktem uzupełniającym. W związku z tym, iż *de facto* to akt poświadczenia dziedziczenia jest przede wszystkim przedmiotem uzupełnienia aktem uzupełniającym, powyższe nie znajduje zastosowania do protokołu dziedziczenia.

²⁸ Wyłącznie aktu poświadczenia dziedziczenia.

Inną jest z kolei sytuacja zaistnienia konieczności sprostowania ewentualnych niedokładności, błędów pisarskich czy rachunkowych, o których mowa w art. 80 § 4 pr. o not., zaistniałych w treści sporządzanego aktu poświadczenia dziedziczenia, protokołu dziedziczenia czy aktu uzupełniającego. Wówczas „odpowiednie” stosowanie przepisu art. 109a pr. o not. polegać będzie na sporządzeniu przez notariusza wypisów wspomnianych dokumentów sprostowanych odpowiednimi protokołami w trybie art. 80 § 4 pr. o not., uwzględniających treść tych sprostowań. Taka sytuacja nie stoi w sprzeczności (nie wyklucza) z dokonaniem na żądanie stron jednoczesnego ujednolicenia treści aktu poświadczenia dziedziczenia poprzez uwzględnienie treści uzupełnienia dokonanego wcześniej sporządzonym aktem uzupełniającym przy wydawaniu wypisu.